

LEGAL OPINIONS IN ADJARA DURING THE OTTOMAN RULELEDALL

სამართლებრივი შეხედულებები აჭარაში ოსმალთა
ბატონობის პერიოდში

Otar Gogolishvili

Professor

Department of history, archeology and ethnology

Batumi Shota Rustaveli State University

Batumi, Ninoshvili str. 32/35

ORCID: 0000-0002-5196-4155

otargogolishvili@gmail.com

593 61 78 95

Abstract

The article notes that prolonged domination of Ottomans and spreading of Islam in Adjara caused introduction of completely new legal system, which was different from traditional Georgian legal norms. They started introduction of their official legal standards for making Adjara as a part of their empire. An official legal system of the Ottoman Empire was derived from Islam. Gradually, Ottomans introduced Islamic law “Sharia”.

During the Ottoman domination in Adjara, “sharia” was considered to be the main legal norm.

Naturally, Turkey considered this region as their own territories. So, they carried out the same reforms in this region as in the Ottoman empire. For example, Ottomans carried out Tanzimat in every occupied territories equally, which helped them to strengthen their power on the occupied territories and form Ottoman legislature. For Georgia, the most important decision was legislature about ground, which was activated in 1858.

According to “sharia”, every muslims could have a ground for cultivation, however this property was not constant for them, because Allah was considered to be an owner of ground.

Key words: Ottoman empire, Adjara, spreading of Islam, Georgian legal norms, Tanzimat, legislature, Sharia, muslim

ოთარ გოგოლიშვილი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
 უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა
 და ეთნოლოგიის დეპარტამენტის პროფესორი
 ბათუმი, ნინოშვილის ქ. 32/35
 ORCID: 0000-0002-5196-4155
otargogolishvili@gmail.com
 593 61 78 95

აბსტრაქტი

სტატიაში აღნიშნულია, რომ ოსმალთა ხანგრძლივმა ბატონობამ და ისლამის რელიგიის გავრცელებამ აჭარაში გამოიწვია სრულიად ახალი სამართლებრივი სისტემის დანერგვა, რომელიც განსხვავდებოდა ტრადიციული ქართული სამართლებრივი ნორმებისაგან. იმისათვის რომ იგი საკუთარი სახელმწიფოს ნაწილად ექცია, აჭარაში საკუთარი ოფიციალური სამართლებრივი ნორმების დანერგვა დაიწყო. ოსმალთა სახელმწიფოს ოფიციალური სამართლებრივი სისტემა გამომდინარეობდა ისლამის რელიგიისაგან. აჭარაში ოსმალებმა თანდათანობით დანერგეს მუსლიმანური სამართალი, რომელსაც „შარიათი“ ეწოდებოდა.

აჭარაში ოსმალთა ბატონობის პერიოდში შარიათი ითვლებოდა ერთადერთ ოფიციალურ სახელმწიფო სამართლებრივ ნორმად.

ბუნებრივია, ოსმალეთი ამ ტერიტორიებს საკუთარ ტერიტორიებად მიიჩნევდა. ამიტომ ამ მხარეებში ისეთივე სასამართლო და სახელმწიფო რეფორმებს ატარებდა, რასაც თვით ოსმალეთის ტერიტორიებზე. მაგალითად; ოსმალეთმა თანზიმათი ყველა დაპყრობილ ტერიტორიაზე ერთნაირად გაატარა, რამაც შეუწყო ხელი ოსმალეთის ქართულ ტერიტორიებზე ოსმალთა ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებას და ოსმალური კანონმდებლობის ჩამოყალიბებას. განსაკუთრებით ოსმალთა საქართველოსთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მიწის შესახებ მიღებულ კანონმდებლობას, რომელიც 1858 წელს გამოვიდა.

შარიათის მიხედვით ყველა მუსლიმანს შეეძლო საკუთრებაში ჰქონოდა მიწა დასამუშავებლად, მაგრამ ეს საკუთრება მისთვის მუდმივი არ იყო, ვინაიდან მიწის მთავარ მესაკუთრედ ალაჰი ითვლებოდა.

საკვანძო სიტყვები: ოსმალები, აჭარა, ისლამის გავრცელება, ქართული სამართლებრივი ნორმები, თანზიმათი, კანონმდებლობა, შარიათი, მუსლიმანი

შესავალი

ოსმალეთი ცდილობდა მის მიერ დაპყრობილ აჭარაში დაენერგა სრულიად ახალი სამართლებრივი სისტემა. ისე, როგორც ყველა მუსლიმანურ ქვეყნებში, ოსმალეთშიც ოფიციალური სასამართლო სისტემა გამომდინარეობდა ისლამის რელიგიისაგან.

მიუხედავად დიდი მცდელობებისა, ოსმალებს ძალიან გაუჭირდათ თავდაპირველად აქ მისი დანერგვა. ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ აჭარაში, საქართველოს ერთ-ერთ დაწინაურებულ და მნიშვნელოვან რეგიონში, ძლიერი იყო ქართული სახელმწიფო ინსტიტუტები და რა თქმა უნდა სამართლებრივი სისტემა. მხარეში კარგად იყო გავრცელებული ქრისტიანობა და მოსახლეობა ასე იოლად არ ეგუებოდა მის დამობას, მითუმეტეს, მათვის სრულიად ახალი სარწმუნოების მიღებას, ამიტომაც იყო, რომ ოსმალებს აქ გაუჭირდათ ფეხის მოკიდება, დაპყრობლების ყოველ ძალდატანებით მცდელობას, რომ რაღაც არ უნდა დაჯდომოდან აქ გაეგრძელებინათ მაჰმადის რჯული, მოსახლეობაში უდიდეს წინააღმდეგობას აწყდებოდა, ამაზე მეტყველებს უამრავი საარქივო მასალა და ლიტერატურა. ოსმალების წინააღმდეგ ადგილობრივი მოსახლეობა არა ერთხელ აჯანყებულა და უმეტეს შემთხვევაში ეს აჯანყებები სწორედაც, რომ ქრისტიანობის დაცვის მიზეზით მიმდინარეობდა. მაგრამ, რომ იტყვიან ძალა აღმართს ხნავსო და ამ შემთხვევაშიც ასე მოხდა, რადგანაც გარედან არანაირი დამხმარე ძალა არ ჩანდა, მითუმეტეს საქართველოს სხვა კუთხეებიდან, რადგანაც თვით საქართველოს სხვა მხარეებშიც მიმდინარეობდა თავდაუზოგავი ბრძოლები ყოფნა-არყოფნისათვის და სამწუხაროდ აჭარისთვის არ ეცალათ. ამან და კიდევ ბევრმა სხვა მიზეზებმა საბოლოოდ გატეხა ადგილობრივი მოსახლეობა და ოსმალებმა თანდათან დაიწყეს აქ ისლამის გავრცელება, მოშალეს ტრადიციული ქართული სახელმწიფო ინსტიტუტები და შემოიღეს ოსმალური და ეს ყველაფერი განხორციელდა ოსმალეთში გამოცხადებული რეფორმების შემდეგ, რომელიც ისტორიაში ცნობილია თანზიმათის სახელწოდებით. აჭარაში მათ დანერგეს მუსლიმანური სამართალი, რომელსაც „შარიათი“ ეწოდება.

მეთოდები

თემაზე მუშაობისას უპირველეს ყოვლისა გამოყენებულ იქნა ანალიზის მეთოდი. ეს მეთოდი მნიშვნელოვნად მიმაჩნია კონკრეტული საკითხის განხილვის დროს, რადგანაც ამ მეთოდის მეშვეობით, საკითხზე მსჯელობისას, ვანალიზებთ იმ უარყოფით შედეგებს, რასაც ამ შემთხვევაში ჰქონდა ადგილი, კერძოდ ოსმალთა მიერ დანერგილ აჭარისათვის მიუღებელ, უსიამოვნო მუსლიმანურ სამართლებრივ სისტემას. ასევე ვიყენებთ შედარების მეთოდსაც, აქ ერთმანეთს ვადარებთ ქართულ ტრადიციულ და ოსმალურ სამართლებრივ სისტემას და უპირატესობას, რა თქმა უნდა ვანიჭებთ ისტორიულ, საუკუნოებრივ დანერგილ ქართულ სამართლებრივ სისტემას.

შედეგები

საყურადღებოდ იქნა მიმოხილული მუსლიმანური სამართლის, „შარიათის“ დანერგვის მიზეზები და ამ სამართლის გავლენა ცხოვრების ყველა სფეროში. წარმოჩენილია და საინტერესოდაა განხილული ასევე სამართლის სხვა ფორმები, რომელიც აჭარაში გავრცელებული იყო ოსმალთა ბატონობის დამყარებამდე და მოქმედებდა კიდევ დიდხანს, კონკრეტულად რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგაც. მაგ., ოლქობა და სხვა.

მსჯელობა

შარიათი არის ისლამის რელიგიური კანონი, მუსლიმანთა რელიგიური ცხოვრებისა და საქციელის, იურიდიული ნორმების, პრინციპებისა და ქცევის წესების კომპლექსი. მათი დაცვა ნიშნავდა ალაჰისათვის სასურველ, უმწიკლო ცხოვრებას, რომელიც უზრუნველყოფს

მორწმუნეთათვის ადგილს სამოთხეში. შარიათი ითვლება ღვთაებრივ კანონად, რომელიც ადამიანისათვის მისაწვდომია ყურანის, ჰადისებისა და რელიგიური ავტორიტეტების შრომების საშუალებით. რეალურად შარიათი ხორცშესხმულია ფიკჰის შესახებ შრომებში, პრაქტიკაში კი მუსლიმანურ სასამართლოებში. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ამა თუ იმ საქციელის ნებადართულობისა თუ აკრძალვის სხვადასხვა ხარისხს.

მიუხედავად შარიათის დამკვიდრებისა აჭარაში, აქ მთლიანად ვერ აღმოფხვრეს ძველი ქართული სამართლებრივი ნორმები და ადათ წესები, რომლის მეშვეობითაც, ძირითადად შინაური საქმეები, სასოფლო- თემობრივი ურთიერთობანი წყდებოდა.

საერთოდ აჭარაში ოსმალეთის პერიოდშიც და შემდგომშიც სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ ჩანაწერები დაგვიტოვეს დიმიტრი ბაქრაძემ, გიორგი ყაზბეგმა, შემდგომ პერიოდში აჭარაში არსებულ სამართლებრივ ნორმებთან დაკავშირებით, რაც უშუალოდ მიწათ-მფლობელობის წესებს ეხებოდა, ნაწილობრივ ინფორმაციას გვაწვდიან თედო სახოკია და მემედ აბაშიძე. საინტერესო გამოკვლევა აქვს ამირან ავალიანს თავის წიგნში-„მიწათმფლობელობის ფორმები აჭარაში,“ რომელშიც მიმოხილულია აჭარაში არსებული მიწათმფლობელობის წესები და მასთან დაკავშირებული სამართლებრივი ნორმები.

ასევე, აჭარაში საადგილმამულო ურთიერთობათა ისტორიის შესახებ წიგნი გამოაქვეყნა ახალგაზრდა მკვლევარმა ირაკლი ბარამიძემ, რომელშიც განხილულია აჭარაში მოქმედი სამართლებრივი თვალსაზრისები მიწათმფლობელობასთან დაკავშირებით.

უშუალოდ აჭარაში სამართლებრივი შეხედულებების ისტორიის შესახებ ძალზე საინტერესო გამოკვლევები აქვთ სამართალმცოდნეებს - ბესარიონ ზოიძეს, ოთარ ზოიძესა და სხვებს.

ძველ წყაროებზე დაყრდნობით, ნათლად ჩანს, რომ აჭარაში, მიუხედავად შარიათის მტკიცე ბატონობისა, ცალკეულ სასოფლო თემს თავისი გადაწყვეტილებანი გამოჰქონდა. მაგალითად, გიორგი ყაზბეგი ღორჯომის შესახებ წერს: „...აქ არაა სოფელი ამ სიტყვის ჩვეულებრივი მნიშვნელობით, არამედ არის მხოლოდ თემი, რომელსაც ღორჯომს უწოდებენ. სახლებს, ჯგუფებს ერთმანეთთან აკავშირებს საერთო ადმინისტრაცია და რაც მთავარია ჯამე (მეჩეთი). სოფლის მმართველობა მეჯლისის ხელშია, (სასამართლო, საბჭო) რომელსაც ყადი თავმჯდომარეობს და შედგება რამდენიმე არჩეული პირისაგან. კვირაში ერთხელ (პარასკეობით) მართმორწმუნენი მეჩეთში იკრიბებიან სადაც ლოცვის შემდეგ მეჯლისი არჩევს მცხოვრებთა საჩივარს. სოფლის მეჯლისი აქაური ადგილობრივი ადმინისტრაციის უმდაბლესი ინსტანციაა, შემდეგია სასამართლო და მუდირის მართველობა (ხულოში), მას მოსდევს სასამართლო და კაიმაკამის მმართველობა (ქედაში) და ბოლოს მუთასერიფი ბათუმში“ [ყაზბეგი, 1998:21].

1877-1878 წლებამდე, სანამ რუსეთი შეიერთებდა ოსმალეთის სახელმწიფოში მოქცეულ ქართული ტერიტორიების ნაწილებს, იგი განაწილებული იყო სხვადასხვა სანჯაყებსა და ვილაიეთებში. მაშინდელი ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული დაყოფის მონაცემების საფუძველზე მკვლევარი ი.ბარამიძე ასკვნის რომ: „...ოსმალეთის იმპერიაში ერთ ადმინისტრაციულ ერთეულში ტერიტორიების გაერთიანება ხდებოდა არა ეთნოგრაფიული ნიშნით, არამედ უპირატესად გეოგრაფიული პირობების გათვალისწინებით, ეს არცაა გასაკვირი, რადგანაც იმპერიული სახელმწიფოს მოწყობა არასოდეს ითვალისწინებდა ერთი მოდგმის ხალხების თუ ერების ერთად თანაცხოვრების საუკუნოვან სისტემებს, მათ ტრადიციებსა და ადათ-წესებს. მოგვიანებით, 1877-1878 წლების ომის შემდეგ მიერთებული ტერიტორიების ადმინისტრაციული სტრუქტურის შედგენისას, არც რუსეთის იმპერიის

მესვეურთ მიუღიათ მხედველობაში იქ მცხოვრები ხალხების ეროვნული შემადგენლობა. ასე აღმოჩნდა ყარსის (ეროვნული ნიშნით უფრო სომხურ) ოლქში ოლთისი და არდაგანი.” [ზარამიძე, 1999:28].

საერთოდ, ნებისმიერი იმპერიის უმთავრესი ამოცანა ყოველთვის იყო დაპყრობილ და შემოერთებულ ხალხებში ეროვნული თვითმყოფადობის გრძნობის გაქრობა და მათი ასიმილაცია სხვა ხალხებთან. ეს იყო მთავარი მიზეზი, რის გამოც იმპერია დაპყრობილი ტერიტორიების ადმინისტრაციული დაყოფისას არასოდეს ითვალისწინებდა ეროვნულ ნიშანს.

გიორგი ყაზბეგის გადმოცემით, ლაზისტანის სანჯაყის შემადგენლობაში შედიოდა 11 ადმინისტრაციული ერთეული. ეს იყო - ბათუმი, ჩურუქ-სუ, ზემო აჭარა, ქვემო აჭარა, მაჭახელი, ლივანა, გონიო, ხოვა, არქავე, ათინა, ხემშინი. ესენი, გიორგი ყაზბეგის აზრით, 5 კაზაში იყო გაერთიანებული.

ბუნებრივია, ოსმალეთი ამ ტერიტორიებს საკუთარ ტერიტორიებად მიიჩნევდა. ამიტომ ამ მხარეებში ისეთივე სასამართლო და სახელმწიფო რეფორმებს ატარებდა, რასაც თვით ოსმალეთის ტერიტორიებზე. მაგალითად; ოსმალეთმა თანზიმათი ყველა დაპყრობილ ტერიტორიაზე ერთნაირად გაატარა, რამაც შეუწყო ხელი ოსმალეთის ქართულ ტერიტორიებზე ოსმალთა ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებას და ოსმალური კანონმდებლობის ჩამოყალიბებას. განსაკუთრებით ოსმალთა საქართველოსთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მიწის შესახებ მიღებულ კანონმდებლობას, რომელიც 1858 წელს გამოვიდა.

შარიათის მიხედვით ყველა მუსლიმანს შეეძლო საკუთრებაში ჰქონოდა მიწა დასამუშავებლად, მაგრამ ეს საკუთრება მისთვის მუდმივი არ იყო, ვინაიდან მიწის მთავარ მესაკუთრედ ალაჰი ითვლებოდა.

ამავე დროს, განსხვავებით სხვა მუსლიმანური სახელმწიფოებისაგან, ჯერ კიდევ მე-16 საუკუნიდან, სულთან სულეიმან კანენის დროიდან, დასაშვებად იყო მიჩნეული მიწის კერძო საკუთრებაში არსებობა, ოღონდ გარკვეული პირობებით.

თანზიმათის შემდეგ გატარებულმა ღონისძიებებმა ქართველ ბეგებს შეუნარჩუნა მიწაზე კერძო საკუთრება, მაგრამ მათზე ახალი გადასახადები დააწესა და რაც მთავარია, განამტკიცა ოსმალეთის სახელმწიფოებრივი სტრუქტურა აჭარაში. მაგალითად, მკვლევარ ოთარ თურმანიძის აზრით, „...აგრარული რეფორმის გატარების შემდეგაც ამ მიწებით მოსახლეობა ძველებურადვე სარგებლობდა. სულთნის მთავრობის მესაკუთრეობა მიწაზე მხოლოდ ახალი გადასახადების დაწესებულებით შემოიფარგლა” [თურმანიძე, 2004:56].

სასამართლო საქმეებს ძირითადად, ყადი წყვეტდა. ყადი იყო ისლამური სამართლის მცოდნე პიროვნება. იგი მუსლიმთა მოსამართლედ იყო, რომელსაც ნიშნავდა ფაშა და ა.შ.

ყადები ისლამურ ქვეყნებში ხემძღვანელობდნენ შარიათების სასამართლოებს, რომელთა უფლებამოსილებაში შედიოდა სოციალურ, საოჯახო, კერძო და ნაწილობრივ, სისხლის სამართალთან დაკავშირებული საკითხები.

საერთოდ ოსმალეთის პერიოდის აჭარაში ყადი დიდ ავტორიტეტს წარმოადგენდა, მაგრამ მოსახლეობა მის მიმართ უარყოფით დამოკიდებულებას ამჟღავნებდა, ამის მიზეზი იყო პირველ რიგში, მაშინდელ ოსმალურ სასამართლო სისტემაში გავრცელებული მექრთამეობა. ამავე დროს, ოსმალურ სასამართლოში ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა პასუხს ვერ პოულობდა და ვერ ახერხებდა საკუთარი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას, ამიტომ უფრო საჭიროდ ადათობრივი სასამართლო მიაჩნდა.

ოსმალეთის სახელმწიფოში, მიუხედავად იმისა, რომ იგი იმპერია იყო, საკანონმდებლო სისტემა და სამართლებრივი ნორმები არც თუ ისე მტკიცედ იყო დაცული. განსაკუთრებით კი ისეთ მხარეებში, რომლებიც არათურქულ პროვინციას და დაპყრობილ მხარეს წარმოადგენდა, ისე როგორც აჭარა. რა თქმა უნდა, თურქული სასამართლო ვერ აკმაყოფილებდა ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესებს და არ იჩენდა დიდ დაინტერესებას გადასაწყვეტი საქმეებისადმი, იგი ნებისმიერი სასამართლო საქმის მომჩივანის სასარგებლოდ გადაწყვეტას, ქრთამის მიხედვით ახორციელებდა, ან კიდევ, სასამართლო საქმეებს საერთოდ მიაფუჭებდა, ან უსაშველოდ გააჭიანურებდა.

მსგავსი შემთხვევები ადგილობრივ მოსახლეობას რწმენას უკარგავდა თურქული სასამართლოს მიმართ, ისინი დარწმუნებული იყვნენ, რომ ქრთამის გარეშე ვერავითარ სამართალს ვერ იპოვიდნენ - ან ქრთამი უნდა გადაეხადათ ან სამართლის ძიების სხვა გზა მოეძებნათ. გარდა მოსამართლეთა გამომძალვეობისა, აჭარის მოსახლეობისათვის თურქულ სასამართლოში ყველაზე ძნელი იყო ენობრივი ბარიერი. ვინაიდან სასამართლო წარმოებდა თურქულ ენაზე, ხოლო აჭარის მოსახლეობას თურქული არ ესმოდა და ეს კი ძალიან დიდ გაუგებრობას ქმნიდა.

როგორც დიმიტრი ბაქრაძე აღნიშნავდა თავის ჩანაწერებში „აჭარაში ძირითადი სამეტყველო და საურთიერთო ენა ქართული იყო“ [ბაქრაძე, 1976:89].

ენობრივი ბარიერი, სასამართლოებში გაბატონებული უსამართლობა და მექრთამეობა განაპირობებდა იმას, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა იშვიათად მიმართავდა ყადის სასამართლოს, ცდილობდა სადავო საკითხები ადათობრივი სასამართლოს წესით გადაეჭრა და სამართალი ბეგთან ეძია. საერთოდ, სადავო საკითხისა და სამართლებრივი პრობლემის ასე გადაჭრა აჭარლებისათვის უფრო შედეგიანი იყო. ე.ი. აჭარაში ადათობრივი სასამართლოს ან ბეგის ჩარევას შეეძლო საკითხები უფრო ოპერატიულად გადაეჭრა ისე რომ, პიროვნება უმიზეზოდ არ დაიჩაგვრებოდა და მისი ღირსება და თავმოყვარეობა არ შეილახებოდა. ღირსებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აჭარელთა ცხოვრებაში. ყველა სადავო საკითხის გადაწყვეტისას ადათობრივი და ჩვეულებითი სამართალი ყოველთვის ითვალისწინებდა პიროვნების ღირსებისა და თავმოყვარეობის ინტერესებს.

ხშირ შემთხვევაში მოსახლეობა ცდილობდა სამართალი საკუთარი ინიციატივით დაედგინა. ასეთ ინიციატივებს კი, ბევრ შემთხვევაში არასასურველ შედეგებამდე მიჰყავდა ადამიანები. ალბათ ყველაზე არასასურველი შედეგი იყო სისხლის აღება, რომელიც აჭარაში საკმაოდ ფეხმოკიდებული იყო. ვინაიდან ოფიციალურ სამართალზე ხელჩაქნეული პიროვნება ცდილობდა პირადად გასწორებოდა იმას, ვინც მას ზიანი მიაყენა ან დაჩაგვრა მოუნდომა, ხოლო მკვლელისათვის ძირითადად მოსახლეობა სისხლის აღების წესს მიმართავდა, რაც საბოლოოდ, იწვევდა სხვადასხვა გვარეულობებს შორის საშინელ შუღლსა და დაპირისპირებას, რომელიც ხშირად რამდენიმე თაობას გადაეცემოდა.

აჭარის მაშინდელი ხელმძღვანელობა ცდილობდა, რომ აჭარის მოსახლეობა მაინც სახელმწიფო კანონების შემსრულებელი ყოფილიყო. მაგალითად, შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი ყოველ ღონეს ხმარობდა, რათა აჭარაში საბოლოოდ აღმოფხვრილიყო სისხლის აღების მავნე ჩვეულება, რომელიც ფაქტობრივად ადათ-წესად იყო ქცეული.

საინტერესოა რა მიმართება არსებობდა აჭარაში შარიათის სასამართლოსა, რომელიც სახელმწიფო სამართლის ფუნქციებს ასრულებდა და ძველი ადათ-წესების დამცველ ჩვეულებით სასამართლოს შორის, ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრება აქვს ქართული სამართლის ისტორიის მკვლევარს, ბატონ ოთარ ზოიძეს, რომელიც წერს: „ყადებსა და ხალხურ სასამართლოებს შორის ურთიერთმიმართების ხასიათის დასადგენად

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ საადათო სასამართლო უძველესი დროიდანვე არსებობდა, ხალხის ყოფის აუცილებელი და ორგანული ნაწილი იყო. ხოლო ყადების სასამართლო თავსმოხვეული რელიგიის თანხმლებ კომპონენტს წარმოადგენდა და მის დამკვიდრებას ბრძოლა სჭირდებოდა. მას უნდა შეევიწროებინა სახალხო სასამართლო, რაც ფრიად მწელი იყო. რადგან ბრძოლის წარმატებით დასრულებისათვის საკმარისი არ იყო საუკუნეობით არსებული ყოფის შეცვლა, რაც ფაქტობრივად შეუძლებელი იყო და არც მომხდარა” [ზოიძე, 1989:151-158].

იმ ქვეყნებში, სადაც ისლამი მოგვიანებით და იძულებით გავრცელდა, ყოველთვის დიდი წინააღმდეგობა ხვდებოდა შარიათის დანერგვას, ვინაიდან მოსახლეობა არ თანხმდებოდა საუკუნეობრივი ადათ-წესების შეცვლას და ერჩია ყველა საქმე ძველებურად, სახალხო სასამართლოზე გადაეწყვიტა, ვიდრე ყადის განაჩენს დაემორჩილებოდა, რომელიც უცხო და საკუთარი ცხოვრების წესისათვის შეუსაბამოდ მიაჩნდა.

აჭარაში თურქთა ბატონობა ვასალურ ხასიათს ატარებდა, ამიტომ თურქებმა ვერ მოახერხა საადათო სასამართლოს მოსპობა. როგორც ჩანს, ყველაზე რთულ საქმეებს ხალხი ძველი, საკუთარი ადათ-წესებით და შეხედულებებით წყვეტდა და სჯიდა.

მკვლევარი ზ.ჩიტაძე იზიარებს ამ აზრს: „თურქეთის ძალაუფლება და მმართველობა აჭარაში სრული და ყოვლისმომცველი არც თანზიმათის შემდგომ პერიოდში ყოფილა” [ჩიტაძე, 1997:80-90]. საერთოდ, თურქეთის მმართველობის დროს აჭარაში უმაღლეს სასამართლო ორგანოდ ითვლებოდა მეჯლისი. მეჯლისი, რომელიც სახელმწიფო ხელისუფლებას წარმოადგენდა და ორმაგი სტანდარტით სარგებლობდა, პირველ რიგში, იძულებული იყო გაეთვალისწინებინა ქვეყნის, ადგილობრივი მოსახლეობის ადათ - წესები და ბევრი სამართლებრივი საკითხი ადათის მიხედვით გადაეწყვიტა. ასევე, შესაძლებლობის მიხედვით, მიმართავდნენ შარიათის კანონმდებლობას, მაგრამ ადათების სასამართლო გაცილებით უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე შარიათი. მაგალითად, დოკუმენტურად არ არის შემონახული არც ერთი შემთხვევა აჭარაში იმისა, რომ რომელიმე მცხოვრები ქურდობისათვის შარიათის მიხედვით განესაჯათ.

ბუნებრივია, რომ შარიათისა და ყურანის ნორმები არ შეესაბამებოდა ადგილობრივ ადათ-წესებსა და ძველ ჩვეულებებს. ამიტომაც აჭარლები უარყოფითად იყვნენ განწყობილი თურქული სამართლებრივი ნორმებისადმი და ფაქტობრივად არც აღიარებდნენ მას.

აჭარაში მიმდინარეობდა ბრძოლა თურქულ სამართლებრივ სისტემასა და ადგილობრივ ქართულ ადათ-წესებს შორის. აღსანიშნავია, რომ ადგილობრივი ადათ-წესები იმდენად მტკიცე აღმოჩნდა აჭარაში, რომ ძლიერ კონკურენციას უწევდა შარიათსა და თურქეთის სახელმწიფოს სხვა სამართლებრივ ნორმებს. ის კი არა, აჭარაში ყადების სასამართლოს პარალელურად მოქმედებდა სახალხო მმართველობის ორგანო - ოლქა, რომელიც დაახლოებით ყრილობის მნიშვნელობით იხმარებოდა და სასამართლო ფუნქციაც ეკისრებოდა. ზ. ჩიტაძის აზრით, „ოლქა იგივე ოლქობა- ეს სოფლის ანუ მთელი მხარის საერთო კრება, ყრილობაა. აღნიშნულ შეკრებაზე საკითხის დასმა და განხილვა ხდებოდა ზეპირი ფორმით. ოლქას ხელმძღვანელობდა სოფლის, მხარის ავტორიტეტუანი და ნდობით აღჭურვილი პირი, რომელსაც ეწოდებოდა “წინაი კაცი” “თავი კაცი” “ოლქა ბაში” [ჩიტაძე, 1997:92].

ოლქა ბაშს ირჩევდნენ ოლქაზე. თავის მხრივ იგი ანგარიშვალდებული იყო ოლქას წინაშე. თვით ოლქა არავის ემორჩილებოდა და ანგარიშს არავის აბარებდა.

როგორც მკვლევარი ვლ. მგელაძე წერდა: „ხალხსა და მთავრობას შორის სადავო საკითხს ჯერ ოლქობა განიხილავდა ხოლო შემდეგ მიღებული გადაწყვეტილების შესაბამისად მოქმედებდა მოსახლეობა” [მგელაძე, 1961:32].

ე.ი. ოლქობა აჭარის პოლიტიკური და სამართლებრივი ცხოვრების ერთ-ერთი ყველაზე უმთავრესი მოვლენა იყო. ოლქობაზე არაერთი მტკივნეული საკითხი განხილულა, რომელიც აჭარის პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ ცხოვრებას შეეხებოდა.

1878 წლის აპრილში შემდგარ ოლქობაზე მთელი აჭარის მოსახლეობა მონაწილეობდა, რომელიც ძალზე მტკივნეულ საკითხს განიხილავდა-რუსეთის შემოსვლის შემდეგ აჭარის მოსახლეობა სამშობლოში დარჩენილიყო თუ ოსმალეთში გადასახლებულიყო. ოლქობას აჭარაში რუსეთის მმართველობის პერიოდშიც იწვევდნენ, მაგრამ ამ დროისათვის, ძირითადად მოსახლეობა სოციალურ და ეკონომიკურ საკითხებს განიხილავდა. ოლქობა აწესრიგებდა გვართა შორის წარმოშობილ უთანხმოებას, სჯიდა მათ ვინც ადგილობრივ ადათ-წესებს დაარღვევდა, განიხილავდა სამოვრებიტა და ტყეებით სარგებლობის საკითხებს. თუკი სოფელში ან თემში მოხდებოდა ქურდობა ოლქობაზე გამოიძიებდნენ ქურდობის საქმეს და ქურდს განაჩენს გამოუტანდნენ.

თავისი მმართველობის პერიოდში თურქეთის მთავრობა ოლქობისადმი მტრულად იყო განწყობილი, რადგან კარგად ხედავდა, რომ ოლქობა მისი ხელისუფლების პარალელური ხელისუფლება იყო და გაცილებით მეტი ძალა და ზეგავლენა ჰქონდა. ამასთანავე, იგი თურქეთის სახელმწიფო ხელისუფლების ფუნქციებსაც ამცირებდა, მაგრამ თურქეთს ოლქობის ამკრძალავი რეალური ღონიძიებების გატარება არ შეეძლო, პირიქით, ცდილობდა მასთან კონფლიქტში არ შესულიყო მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთის ადმინისტრაცია კარგად ხედავდა, რომ ოლქობა ხელს უშლიდა თურქეთის ცენტრალური ხელისუფლების კანონმდებლობის გატარებას აჭარაში, ოლქობის წინააღმდეგ ძალის მეთოდსაც მიმართავდა.

მმართველობის თურქული სისტემის გვერდით აჭარის ადგილობრივი ხალხური თვითმმართველობის არსებობა დამაჯერებლად მეტყველებს იმაზე, რომ თურქეთის ძალაუფლება აჭარაში არ იყო ყოვლისმომცველი, რომ აჭარის მოსახლეობა თავის საშინაო საქმეებში უგულვებელჰყოფდა და არ ცნობდა თურქულ ადმინისტრაციებს.

ოსმალთა ხანგრძლივი ბატონობის მიუხედავად, აჭარაში, მოსახლეობის ცნობიერებაში თურქული მმართველობის ფორმები ძალიან ნელა იკავავდა გზას და მოსახლეობა მაინც ძველ, ტრადიციულ სამართლებრივ ნორმებს იცავდა.

მიუხედავად ადგილობრივი ადათობრივი სამართლის არსებობისა, არ შეიძლება ითქვას, რომ აჭარაში შარიათის ზეგავლენა და მისი ნორმები მთლიანად უარყოფილი იყო. ვინაიდან აჭარაში ისლამის სარწმუნოება საკმაოდ ფეხმოკიდებული იყო, არსებობდა შარიათის დიდი ზეგავლენაც. შარიათი მძლავრობდა იქ სადაც საკითხი ეხებოდა პრობლემატიკას, გათხოვება- დაქორწინებას, განქორწინებას. ყველა ეს რიტუალი უნდა შესრულებულიყო ისლამის რელიგიის წესების გათვალისწინებით. შარიათის ნორმების უგულვებელჰყოფა თვითონ რუსებმაც ვერ შეძლეს, რის გამოც მათ საოლქო თუ სასოფლო სასამართლოებში ერთ-ერთ წევრად ყადი შეიყვანეს.

როგორც საქართველოს სხვა ნებისმიერ კუთხეში, ისე აჭარაში მოქმედებდა ხალხური სამართლის ყველა ის ფორმა რომელიც ჩვენთვის არის ცნობილი. განსაკუთრებით გავრცელებული იყო სამედიატორო სამართლის ფორმა, ვინაიდან იგი უშუალოდ მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო საკითხებს და ყოველდღიურ ცხოვრებას ეხებოდა. სამედიატორო სასამართლო წყვეტდა აგრეთვე მოსახლეობაში მიწის გარშემო ატეხილ დავას. ხშირი იყო ისეთი შემთხვევებიც როცა სოფლებს შორის მიწაზე ატეხილ დავას ვერ წყვეტდნენ სოფლის მიერ არჩეული მედიატორები. ამისათვის მოიწვევდნენ პატიოსნობითა და დარბაისლობის განთქმულ პიროვნებას, რომლის ავტორიტეტიც ძალზე მაღალი იყო. პასუხიც და მიღებული გადაწყვეტილებას თანაბრად აკმაყოფილებდა მოდავე მხარეებს.

მოგვიანებით, როდესაც აჭარაში რუსული იმპერიული ხელისუფლება დამყარდა (1878 წელი), ადგილობრივ მოსახლეობაში რუსეთის ნდობის მოსაპოვებლად, გენერალ-გუბერნატორი კომაროვი იძულებული გახდა გამოეცა განკარგულება, რომელშიც იგი მოსახლეობას ადგილობრივი სამართლის ნორმებისა და სარწმუნოების ხელშეუხებლობას პირდებოდა. ამავე დროს რუსული კანონმდებლობის დანერგვასა და დაცვასაც ითვალისწინებდა. თავისი მმართველობის პირველ ეტაპზე რუსეთის ხელისუფლება, ბუნებრივია სწორადაც გაითვალისწინა აჭარის მოსახლეობის ადგილობრივი ადათობრივი სისტემა და არსებული სამართლებრივი ნორმები, მაგრამ ამავე დროს მკაცრად გაუსვა ხაზი სახელმწიფო სამართლის ანუ იგივე რუსული სამართლის კანონმდებლობის სავალდებულო შესრულებას. ფაქტობრივად, ამ განცხადების საფუძველზე მოსახლეობას ეძლეოდა უფლება საჩივრის სახით მიემართა სახელმწიფო სამართლის ინსტანციებისათვის, რადგან სასტიკად იკრძალებოდა მოსახლეობის მიერ საკუთარ შეკრებებზე ძველი ადათების მიხედვით, დამნაშავე პირისათვის ამა თუ იმ განაჩენის გამოტანა. განაჩენს გამოიტანდა სახელმწიფო ორგანოები, რომელსაც თვითონვე აღასრულებდა.

რუსული სამართლებრივი ნორმების დამკვიდრებამ პირველ ეტაპზე უკანა პლანზე გადაწია აჭარაში მოქმედი ადათობრივი სამართლებრივი ნორმები, რომელიც შემდგომ ეტაპზე თანდათანობით გაქრობის გზას დაადგა.

თურქეთის მმართველობისგან განსხვავებით, რომელიც ითმენდა ადგილობრივი ადათ-წესებისა და სამართლის ნორმების არსებობას, რუსეთის მმართველობა ადგილობრივ საადათო სამართლებრივ გადაწყვეტილებას ძალაში არ ტოვებდა, თუ მას სახელმწიფო სამართლის ორგანოები არ დაამტკიცებდნენ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აჭარაში ადათობრივი სასამართლოს სხვა ფორმებთან ერთად მოქმედებდა „წინაი კაცების სასამართლო.“ სოფელი აღიარებდა და ემორჩილებოდა მოსახლეობაში დიდი ავტორიტეტისა და გამოცდილების მქონე პიროვნებებს, რომლებსაც “წინაი კაცებს” უწოდებდნენ. სწორედ ისინი კისრულობდნენ მოსამართლის ფუნქციებს.

ადათობრივი სამართლის ნორმებს მიეკუთვნებოდა, ასევე, თვითგასამართლება, როცა გვარი თვითონვე ჭრიდა თავის პრობლემებს.

მიუხედავად იმისა, რომ აჭარაში თურქეთი საკმაოდ დიდხანს ბატონობდა, რასაც ისლამის რელიგიის გავრცელება, განსხვავებული მსოფლმხედველობა, ცხოვრების წესი და რა თქმა უნდა, სამართლებრივი ნორმები მოჰყვა, აჭარის მოსახლეობის სამართლებრივ ცნობიერებაში მაინც დარჩა. ის ადათობრივ-სამართლებრივი წეს-ჩვეულებანი, რომლებიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში არსებულ ადათობრივ-სამართლებრივ წეს-ჩვეულებათა იდენტური იყო.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Kazbegi, G. (1999). *sami tve turketis sakartveloshi*. bat. gamomzemloba „adjara”. (ყაზბეგი, გ. (1999). *სამი თვე თურქეთის საქართველოში*. ბათ.: გამომცემლობა „აჭარა”).
- Baramidze, I. (1999). *Saadgilmamulo urtiertobata ganvitarebis istoriidan samxret-dasavlet sakartveloshi*. bat.: Gamomzemloba „adjara”. (ბარამიძე, ი. (1999). *საადგილმამულო ურთიერთობათა განვითარების ისტორიიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში*, ბათ.: გამომცემლობა „აჭარა”).
- Turmanidze, o. (2004). *Saadgilmamulo urtiertoba adjarashi osmalta batonobis periodchi*. bat.: Gamomcemloba „adjara” (თურმანიძე, ო. (2004). *საადგილმამულო ურთიერთობანი აჭარაში ოსმალთა ბატონობის პერიოდში*. ბათ.: გამომცემლობა „აჭარა”).
- Bakradze, d. (1976). *Arkeologiuri mogzaurobani guriasa da adjarashi*. tb.: Gamomzemloba „mezniereba”. (ბაქრაძე, დ. (1976). *არქეოლოგიური მოგზაურობანი გურიასა და აჭარაში*. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება”).
- Zoidze, o. (1998). *Modzme adjareli xalxis shesaxeb. Jurnalni „tsiskari”*. tb. № 8 (ზოიძე, ო. (1998). *მოდმე აჭარელი ხალხის შესახებ. ჟურნალი „ცისკარი”, №8*. თბ.).
- Chitadze, d. (1997). *Martvelobisa da martlmsajulobis organoebi mefis rusetis droindel adjarashi. Jurnalni „choroxi”*. № 6. bat. (ჩიტაძე, დ. (1997). *მმართველობისა და მართლმსაჯულების ორგანოები მეფის რუსეთის დროინდელ აჭარაში, ჟურნალი „ჭოროხი”, №6*. ბათ.).
- Mgeladze, vl. (1961). *Etnografiuli chanawerebi*. bat.: gamomzemloba „adjara”. (მგელაძე, ვ. (1961). *ეთნოგრაფიული ჩანაწერები*. ბათ.: გამომცემლობა „აჭარა”).